

A matriarchátus nyomai a magyar népi családnevekben.

A patriarchális kultúrán kívül, amelyben a nőt rablás, vásárlás vagy szerződés útján szerzik, és a gyermekek a férfi családjába tartoznak, nevüket s vagyonukat apjuk után öröklik, volt egy ú. n. matriarchális kultúra is, amelyben a leszármazás az anya vonalán történik; az apa kevés szerepet játszik, sokszor ismeretlen is marad, a genealógiában nem számítják. A vagyont is az anya oldalán öröklik, s itt is néhol a leánygyermek részesül előnyben. A gyermek apja után nem örököl. A matriarchátusra jellemző a matrilocális forma. A nő szülei házában marad, a maga törzsén belül él tovább is; a férj is vagy követi feleségét s ennek családjával szolgálati viszonyba lép, vagy a maga törzsében maradva csak látogatja feleségét. Természetesen a későbbi fejlődésben az apa is beleszól felesége vagyonának kezelésébe és gyermekei nevelésébe. Ez a kultúra nemcsak a primitíveknél található meg, hanem maradványai, emlékei kimutathatók a művelt népek népi hagyományai közt is.

A matriarchátus a vőnek a feleség családjába való befogadásával, az ú. n. a m b i l - a n a k házassággal kezdődik. Erre az első magyarországi adatot W LISLOCKI említette a sátoros cigányokról. E szerint, mihelyt a cigány megnősül, a feleség törzséhez köteles csatlakozni, vezetőknévül pedig felesége törzsének nevét veszi fel, s mind ő, mind utódai a feleség törzséhez számíthatnak és onnan is örökölnek. De ugyanez időből említik ezt a szokást erdélyi oláh községekből is. MOLDOVÁN írja a mócokról, hogy amikor valamely családban a fiág kihalt, s az örökség a leányé lesz, az, aki őt feleségül veszi, odaköltözik a leány családjához s ennek nevét veszi fel a magáé helyett. Helytelenül hozták azonban ezzel kapcsolatba a székely fiúleány-intézményt, mert a székely fiúleány nevét a férj csak örökbefogadás útján vehette fel.

A szokást Oroszország területén is sok helyt megtaláljuk.

A votjákoknál, jakutoknál és burjátoknál az egyes nemzetségek egy-egy nemzetség-anya leszármazottainak vallják magukat, sőt a votjákok régen nem is az apjuk, hanem az anyjuk családi nevét viselték; de ez a beházasodás a mordvinoknál és permiek-nél is előfordul s itt is mindig az anya családnevének felvételével jár.

A feleség családjába való beházasodás a magyar népnél is szokásos. Kalotaszegben *rászállás*-nak vagy *odaszállás*-nak nevezik a beházasodást, az após házában dolgozó vőt pedig *idegennek* hívják. TAGÁNYI ugyan azt mondja; „arról azután, hogy az ilyen beházasodó felesége nevét venné fel, eddig nincsen tudomásunk“, de JANKÓ Kalotaszeg c. munkájában (139.) azt írja: „ha a szegénysorsú legény a leány családi vagyonára költözik, vagyis kalotaszegiesen „a leányhoz elmegy fiúnak“, ilyenkor a telek nevét veszi fel“. BAKSAY az Osztrák-Magyar monarchiában (VII, 2 : 75) azt írja: „az egyetlen lány nem *eladó*; az egyetlen lányra *vőt szállítanak*, s ilyen célra kikeresik a legkülönb legényt; delit, munkásat, becsületest, ki régebben nevét is felvette felesége családjának s a névvel együtt a gazdaságnak is tulajdonosává lett.“ Kassa vidékén (Nyr. XXV, 384) is ismerik ezt a szokást; és ha a vőlegény a menyasszonyosháznál marad, azt mondják, hogy: „vőt vettek a házhoz.“ A befogadásnak azonban semmiféle szertartásos emlékét nem ismerjük.

Természetesen itt nem törvényes és a hivatalos eljárásban is elismert névfelvételről van szó, de a nép ragaszkodik hozzá, s bizony a személyazonosság kétségtelen megállapítása végett a hatóság is kénytelen e megkülönböztető nevek használatát elfogadni. Ezen az alapon keletkezett népi ragadványneveink jó nagy része; nem csúf- vagy gúnynevek tehát ezek, hanem megkülönböztető nevek, amelyek egy messzenyúló népszokásban, a matriarchátus csökevényében (survival) gyökereznek.

A férj neve mellé tehát odasimul az anya család-, sőt család- és keresztnéve: néha első, máskor második, de olykor a harmadik helyre, és így vidékenként különböző csoportosulások állanak elő.

I. A feleség családneve az első helyen: *Szarka Kis*, *Zsivora Varga*, *Cseh Kránicz*, *Jeszenák Kránicz* (Sárszentlőrinc, Nyr. VII, 142), *Berkes Varga*, *Bodri Belevári* (Csurgó, Nyr. XXXVIII, 44), *Csapó Krúchió*, *Vas Kovács* (Gyoma, Nyr. XL,

189). *Ábel Ijjés, Béles Varga, Boros Boncos.* (Szalonta, Nyr. XLIV, 75).

II. A feleség családneve a második helyen: *Nedevics Német* (Sárszentlőrinc, Nyr. VII, 94). *Varga Dezső, Tobak Simon* (JANKÓ, Balaton 397).

III. A feleség családneve a harmadik helyen, azaz a férj család- és keresztnéve után: *Szabó József Józsa* (JANKÓ, Balaton 397).

IV. A feleség család- és keresztnéve egyszóban a második helyen: *Szó Kisboris Andris* (Söreg, Földr. Közl. XIII, 200).

V. A feleség családneve apja keresztnévével első helyen: *Kirájpál Kenéz* (Szalonta, Nyr. XLIV, 75.)

VI. A feleség családneve apja ragadványnevével első helyen: *Paszujosszél Balog* (Szalonta, Nyr. XLIV, 75).

VII. Ha a férj nem befogadott vő, ritkábban kapja meg felesége családnevét, de a fiatalasszonyt legalább első gyermeke megszületéséig leánynevéen hívják; *Iványi Lajosné* tehát pl. továbbra is *Csók Fáni* (JANKÓ, Balaton 398), *Csapóné* meg *Sarkadi Szidi* (Ágya, SOMOGYI: Arad m. magyar népe 273). Gyermekeik azonban már megkapják anyjuk családnevét; a *Berkó István* fia pl. anyja családneve után *Pitu Berkó*, a *Pető Jánosé* pedig *Bendó Pető* lesz, *Pilinyben* meg, ha a gyermek nevét kérdik, ez nem az apja, hanem az anyja nevét mondja (Népr. Ért. X; 151).

Az anya családneve tehát átmehet a gyermekekre, de az unokákra és dédunokákra is, mégpedig éppoly szőrenddel, ahogy azt a férj neve előtt láttuk.

VIII. A nagy- vagy dédanya családneve az unokák apai neve előtt áll: *Domán Szabó, Tuller Szabó, Tuller Szűcs* (Sárszentlőrinc, Nyr. VII, 94), *Paizs Belevári* (Csurgó, Nyr. XXXVIII, 44), *Farkas Tót, Dezső Varga* (JANKÓ, Balaton 397).

IX. A nagy- vagy dédanya családneve az unokák apai neve után áll: *Horvát Böröcz.* (Sárszentlőrinc, Nyr. VII, 94).

X. A nagyanya család- és keresztnéve egy szóvá összeolvadva az unoka apai neve előtt áll: *Kispannis Kruchió* (Gyoma, Nyr. XL, 190).

XI. Legutoljára hagytuk a figyelemre legméltóbb eseteket, amikor t. i. a férj vagy a gyerekek, s továbbmenőleg az unokák apai családneve elvész és (ismételjük, nem hivatalosan, de főleg a hozzátartozók, rokonok, komák, szomszédok és jó ismerősök között) az anya, nagy- vagy dédanya leány-családneve örökődik meg rajtuk. Sándor Mihály pl. Szűcs-lányt vett el; egyideig Sándor Szűcs Mihály volt a neve, de nemsokára csak Szűcs Mihály néven emlegette a falu. (JANKÓ, Balaton 397). Így lett Kovács Ferencből Sinkó Ferenc (JANKÓ, Kalotaszeg 127), Krecz Ádamból Szele Ádám, Horvát Péterből Csuncsik Péter (SOMOGYI, Arad m. magyar népe 273) s végül Vági Tera urából Vágitera Pista (Gyöngyös, Nyr. XXXII, 464).

A feleség, anya s nagyanya még más vonatkozásban is nevet adhat a férjnek, gyermekeknek és unokáknak: származási helyük s foglalkozásuk szerint is, pl. *Csabai* Balog, *Bába* Czégé, stb. Ezeknél az eseteknél azonban sokkal jelentősebbek azok, amikor a férjet vagy gyermekeket a feleség vagy anya, sőt a nagy- vagy dédanya keresztnévvel, vagy ennek éppen becéző alakjával nevezik meg, pl. Julis Jámbor, Julis Kenéz, Marcsa Bagosi, Örszi Olá, Rákhél Bagosi, Zsófi Balog, Zsófi Szakmári [Nagyszalonta, Nyr. XLIV.], Örzse Baráth József [Felsőszakony, Sopron m., Nyr. XLIII, 238], és még inkább: Lina Pali [Homoródsztmárton, Nyr. III, 566] és Lina Laji [Erdővidék, Kisbacon, Nyr. XXVI, 48], ahol a férj családi neve a feleség keresztnéve mellől el is maradt. Különösen e két utóbbi példa után önkénytelenül felmerül a kérdés, nem áll-e vajjon ez a szokás kérdésünkkel, a nő családjába való befogadással valami régi vonatkozásban, különösen, amikor népmondai adatunk is van rá a szabad-szentkirályi Éva- és Kata-családnevek eredetében. A menekülő Zsigmond királyt u. i. két ilyen nevű asszony mentette meg üldözői elől, s mikor a király urakat nemességre emelte, hálából az Éva és Kata neveket adta nekik (Vasárnapi Ujság 1888, 562). De érdekes ez a kérdés azért is, mert míg a családnevek között oly gyakori a férjkeresztnev, a női igen ritka. Nem számítva a kétes Ágota, Sári, Rút családneveket, alig akadunk többre a következőknél: Berta, Borcsa, Erse, Éva, Janka, Józsa, Jutka, Kata, Kati, Kató, Klára, Magda, Marcsa, Mariska, Márta, Panna, Piroska, Sára, Tercsi.

Kétségtelenül igaza van HÓMAN BÁLINTnak a társadalom-

történeti terminológiáról írt értekezésében (Társadalomtudomány I. évf.), hogy a szorosán vett magyar társadalomtörténet szempontjából a matrilineáris szervezetnek nincs jelentősége. A magyarság, élettörténetének belátható idején belül, patriarchátusban él. Az ősi matriarchátusnak emlékei azonban bármilyen töredékesen, de még máig is élnek a néphagyományban; néha a gazdasági élet szükségletei is kényszerűvé tették a matriarchátus egyes ősi szokásainak fenntartását. E dolgozat célja is csak az volt, hogy — mint SOLYMOSSY SÁNDOR egy népmesebeli szólás alapján — a matriarchátus egy ősi emlékére rámutasson s ezzel a magyarság ősi életének egy kis részletére rávilágítson.

SZENDREY ÁKOS.